

ПЛАТІЖНИЙ БАЛАНС ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

І.О. Ільїна

П.С. Козелецький

*Дніпропетровська державна
фінансова академія*

Досліджено формування сальдо платіжного балансу України, основних тенденцій його динаміки та їх економічного значення, використання інвестицій, кредитних запозичень та резервних активів України.

Ключові слова: платіжний баланс, експорт, імпорт, сальдо зовнішньоторговельного балансу, баланс товарів, баланс послуг.

Постановка проблеми. Майже всі країни у період формування ринкової економіки мають схожі тенденції розвитку макроекономічних показників, та використовують важелі стабілізаційної політики, що надають змогу поступового входження у стадію економічного зростання. Важливу роль у визначенні напрямів цієї політики відіграє сальдо платіжного балансу, де відображається стан національної економіки та її місце в системі світогосподарських зв'язків. Така інформація необхідна для вибору і формування грошової податкової та валютної політики, адекватної соціально-економічним та політичним умовам країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз сальдо платіжного балансу України досліджували вітчизняні науковці Є.Корнієнко, Т.Хоменко, Б.Карпінський, В.Є.Новицький, В.Кравець, Н.Бицька, В.Барнюк, Н.Шелудько та інші. В основу досліджень покладено економічне значення країни, використання інвестицій, довгострокових кредитних запозичень, наявність резервних активів України та пріоритети в національному розвитку.

Мета статті полягає у здійсненні оцінки платіжного балансу України за 1996-2006рр, визначені його впливу на економічний стан країни та виявлені шляхів його подальшого покращання.

Навіть тоді, коли в Україні була стабільна національна грошова одиниця та достатньо високі темпи економічного зростання, інвестиційний клімат в державі все ще

залишався мало привабливим для іноземних та внутрішніх інвесторів. Позитивна тенденція до їх зростання з'явиться лише за умов належного захисту прав інвесторів на законодавчому рівні. Бо відсутність достатньої ефективної законодавчої бази показує, що обсяги міжнародних валютних резервів в Україні порівняно з іншими державами перебувають на відносно низькому рівні, що ставить під загрозу успішне проведення структурної перебудови економіки у цілому.

Міжнародні валютні резерви за показниками забезпечують обсяг у експорту й обсяг майбутнього періоду, в Україні вони одні з найнижчих. Незважаючи на досить низькі темпи нарощування міжнародних валютних резервів протягом останніх років, наша країна все ще не досягла такого їх рівня, який би забезпечував стабільність економічного розвитку, довірливий вибір валютно-курсової політики та надійний захист від негативного зовнішнього впливу.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю платіжного балансу України у 2006 році було формування від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу та поточного рахунку, однак рекордні за останні шість років обсяги притоку довгострокового капіталу дозволили не лише компенсувати дефіцит поточного рахунку, але й збільшити резерви на 2 млрд. дол. США [2].

У 2006 р. вперше з 1999 р. в Україні зафіксовано від'ємне сальдо поточного рахунку платіжного балансу у розмірі

1,6 млрд. дол. США (-1,5% до ВВП), у 2005 р. воно було позитивним та становило 2,5

млрд. дол. США (2,9% до ВВП) (рис.1).

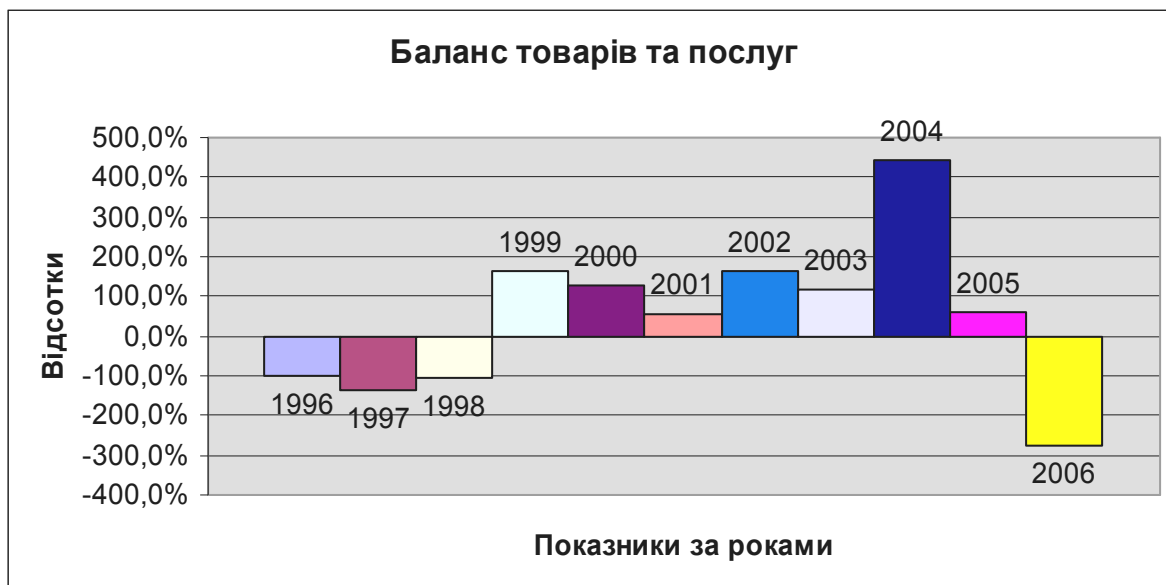

Рис.1 Динаміка сальдо балансу товарів та послуг платіжного балансу України (%).

Незважаючи на стрімке зростання цін на енергоносії та застосування численних торговельних обмежень проти українських експортерів, у 2006 р. очікуваного на початку року падіння темпів загальних обсягів зовнішньої торгівлі не відбулось. Навпаки, завдяки стійкому попиту та сприятливій ціновій кон'юнктурі на світових ринках металів і хімічної продукції сумарний обсяг екс-

порту товарів та послуг збільшився на 13,2% і становив 50,2 млрд. дол. США (у 2005 р. експорт збільшився на 7,5% та склав 44,4 млрд. дол. США). Активізація внутрішнього попиту (як інвестиційного, так і споживчого) зумовила зростання імпорту товарів та послуг на 22% (53,3 млрд. дол. США, у 2005 р. імпорт збільшився на 20,4% та склав 43,7 млрд. дол. США) (рис.2).

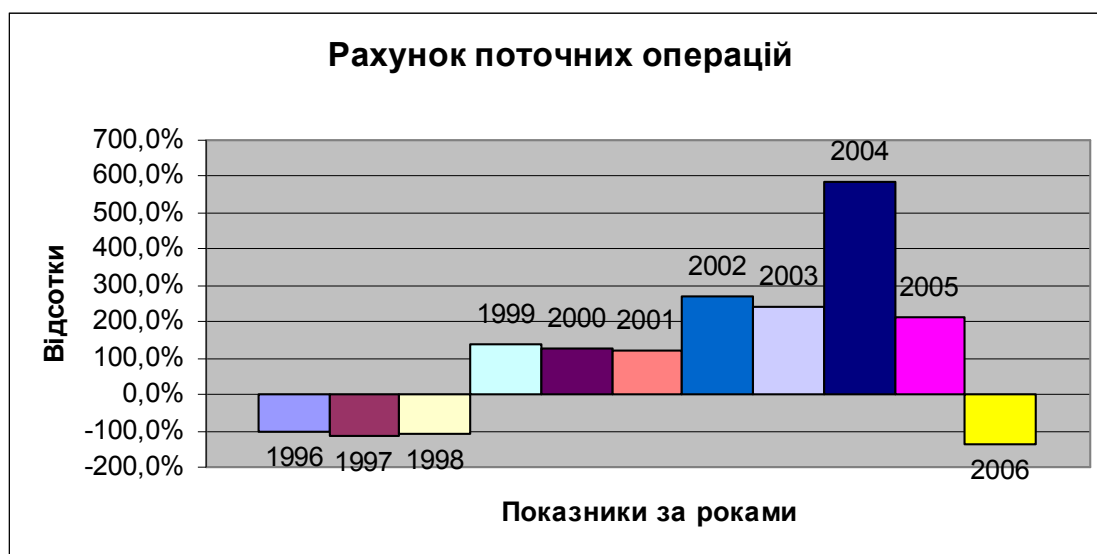

Рис.2. Рахунок поточних операцій

Сукупний зовнішньоторговельний оборот товарів та послуг у 2006 р. збільшився порівняно з 2005 р. на 17,6% і становив 103,5 млрд. дол. США (у 2005 р. оборот зріс на 13,5%). Перевищення темпів зростання імпорту товарів та послуг над експортом становило 8,8 відсоткових пунктів, вперше за останні 7 років в Україні сформувалося від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу у розмірі 3,1 млрд. дол. США (у 2005 р. воно було додатним та становило 671 млн. дол. США) [1].

У 2006 р. обсяги експорту товарів збільшилися на 11,2% та становили 38,9 млрд. дол. США (у 2005 р. експорт зріс лише на 4,8%).

Зростання обсягів експорту у 2006 р. зумовлено збільшенням вартісних обсягів експорту: металургійної продукції на 16,9%, машинобудівної продукції на 19,9%, хімічної продукції на 18,4% і т.ін.

Основним чинником прискорення темпів зростання експорту у 2006 р. було покращення кон'юнктури ринків чорних металів у другій половині року та вдала переорієнтація експортних поставок на нові ринки (падіння вартості поставок металопродукції до Китаю у 6 разів було компенсовано нарощуванням поставок до країн Америки в 1,9 раза, Європи – в 1,4 раза, країн СНД – у 1,3 раза). У цілому за рік вартісні обсяги експорту чорних металів зросли на 13,6% переважно за рахунок збільшення фізичних обсягів (на 9,7%), тоді як ціни у середньому зросли лише на 3,6%.

На противагу від 2005 р., коли експорт машинобудівної продукції зменшився майже на 18%, у 2006 р. спостерігалось зростання вартісних обсягів експорту за цією групою (у цілому за рік – на 19,9%) переважно за рахунок нарощування поставок електричних машин та устаткування на 39,4% та засобів наземного транспорту на 59,4%. Понад 85% приросту вартості експорту продукції машинобудування було отримано за рахунок нарощування поставок до країн СНД, де основним імпортером є Росія (53%

українського експорту машинобудівної продукції).

Незважаючи на підвищення цін на газ – основну сировину для виробництва багатьох видів хімічної продукції, вартісні обсяги експорту цієї продукції зросли на 18,4% в основному за рахунок збільшення поставок пластмас і виробів у 1,5 раза та продуктів неорганічної хімії на 16,6%. У 2006 р. 45,4% на експорт продукції хімічної промисловості припав на дві групи – добрива та продукти неорганічної хімії, вартісні обсяги кожної з яких за рік сягнули близько 1 млрд. дол. США.

У цілому за 2006 р. зростання обсягів експорту товарів продовольчої групи було більш помірним порівняно з 2005 р. (109,4% проти 124%). Скорочення поставок продукції АПК у IV кварталі на 13,1% порівняно з відповідним періодом 2005 р., відбулося внаслідок запровадження квотування експорту зерна (поставки зерна у IV кварталі 2006 р. скоротилися вдвічі порівняно з III кварталом та відповідним періодом 2005 р). Введення Росією обмежень на поставки продукції тваринництва у 2006 році призвело до скорочення поставок м'яса за рік у 4,7 раза та молочної продукції у 1,6 раза. Водночас обсяги експорту насіння олійних культур зросли у 2,3 раза, олії – у 1,7 раза. Внаслідок цього відбувся перерозподіл експортних потоків продукції АПК за регіонами: скоротилися обсяги поставок до країн СНД (на 13,6%), та їх частка з 44,3% у 2005 р. до 35% у 2006 р., та навпаки, вартісні обсяги експорту до країн Європи та Азії збільшилися відповідно у 1,3 та 1,4 раза.

Значний вплив на динаміку обсягів експорту у 2006 р. справило суттєве скорочення обсягів експорту мінеральних продуктів (на 21,1% або на 924 млн. дол. США), що відбулося внаслідок припинення експорту газу, падіння поставок нафтопродуктів на 18,2%, коксу та залізорудної сировини відповідно в 3,6 раза та на 14,3%. Водночас збільшився експорт електроенергії в 1,6 раза [1] (рис.3).

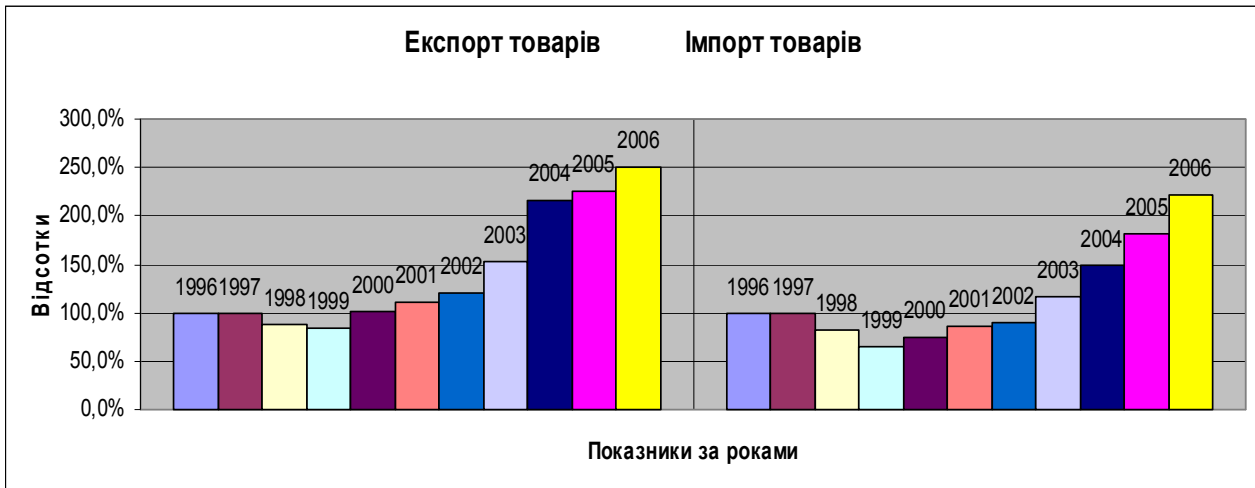

Рис.3. Експорт та імпорт товарів

У 2006 р. обсяги імпорту товарів становили 44,1 млрд. дол. США, збільшившись на 22,1% порівняно з 2005 р. (у 2005 р. імпорт зріс на 21,8%).

Інтенсивне нарощування імпорту у 2006 р. зумовлене:

- активізацією інвестиційного попиту;
- зростанням реальних доходів населення та розширенням обсягів споживчого кредитування, що призвело до підвищення попиту на товари довготривалого вжитку та легкові автомобілі;

- різким зростанням цін на енергоносії.

Майже дві третини приросту імпорту було отримано за рахунок нарощування надходжень машинобудівної продукції (на 36,3%) та продукції хімічної промисловості (на 26,8%).

Частка машинобудівної продукції у загальному обсязі імпорту зросла з 27,8% до 31% в основному за рахунок збільшення надходжень засобів наземного транспорту (у 1,6 раза) та механічного і електричного устаткування (на 18,7%). Найсуттєвіше збільшилися обсяги імпорту машинобудівної продукції з країн Європи (у 1,4 раза, або майже на 2 млрд. дол. США).

Розширення обсягів споживчого кредитування та зростання купівельної спроможності населення зумовили різке зростання у 2006 р. обсягів імпорту легкових автомобілів. За 2006 р. в Україну було завезено автомобілів на суму 2,2 млрд. дол. США, що у 1,8 раза перевищило обсяги попереднього року.

Збільшення обсягів імпорту продукції хімічної промисловості відбувалося в основному за рахунок зростання імпорту пластмас, полімерних матеріалів та фармацевтичних продуктів у 1,3 раза. Значна частина хімічної продукції (57%) імпортувалась з країн Європи, вартісні обсяги імпорту з цих країн збільшилися у 1,3 раза.

На відміну від 2005 р., коли група «мінеральні продукти» посідала перше місце за питомою вагою (29%) у структурі українського імпорту, у 2006 р. вона перемістилася на друге місце після продукції машинобудування, а її частка зменшилася до 26,3%. Незважаючи на стрімке зростання цін на енергоносії - основної складової цієї групи (середні ціни на нафту були на 31% вищими порівняно з попереднім роком, газу – на 45%), вартісні обсяги імпорту за цією групою збільшилися лише на 12,8%, або на 1,3 млрд. дол. США. Така динаміка зумовлена скороченням фізичних обсягів імпорту цих товарів (газу – на 16,6%, нафти – на 27%).

У 2006 р. більш ніж на третину збільшився імпорт металопродукції, що обумовлено різницею в асортименті, тісними виробничими зв'язками, особливо з Росією (46% імпорту металопродукції надходило з Росії).

У географічному розподілі зберігається тенденція до випередження темпів зростання обсягів імпорту з країн далекого зарубіжжя (128,6%) над імпортом з країн СНД (114,4%). Частка інших країн світу збільшилася з 54% до 56,9% від загального імпорту в основному за рахунок збільшення імпорту надходжень з країн ЄС у 1,3 раза.

У 2006 р. позитивне сальдо торгівлі послугами збільшилось на 17,7% порівняно з

2005 р. та склало 2,1 млрд. дол. США (рис.4).

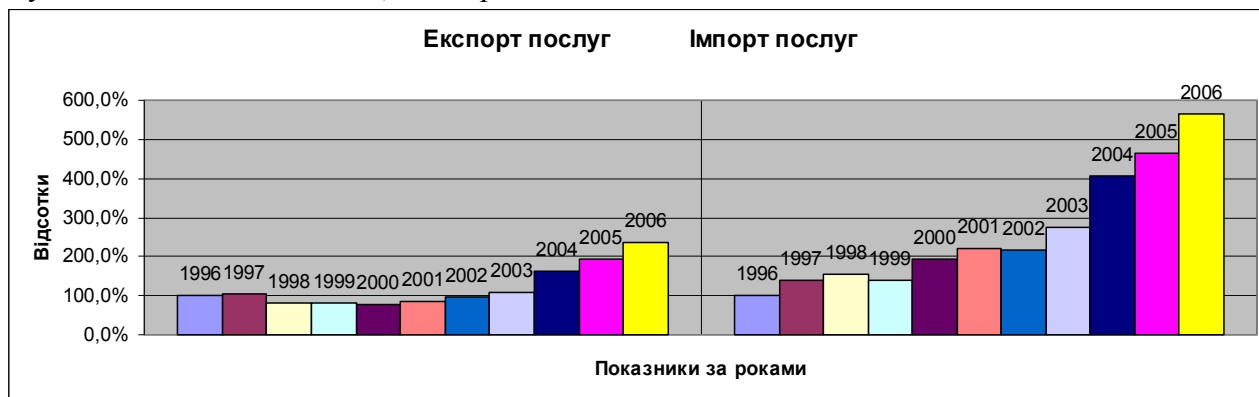

Рис.4. Експорт та імпорт послуг

Експорт послуг становив 11,3 млрд. дол. США, збільшившись порівняно з 2005 р. на 20,7%. Зростання спостерігалось за всіма видами послуг. У структурі експорту транспортних послуг, на долю яких припадало 47,4% загального експорту послуг, найвагомніше збільшилась вартість послуг трубопровідного транспорту, що обумовлено зростанням плати за транзит газу з 1.09.2006 до 1,6 дол. США за 1 тис. куб. м на 100 км. Значно збільшилися обсяги послуг з повітряних перевезень, що були надані нерезидентам (у 1,3 раза). Найвищими темпами протягом 2006 р. зростав експорт юридичних та бухгалтерських послуг (у 4 раза), послуг з реклами та маркетингу (у 2,3 раза), обсяги будівельних послуг збільшилися у 1,6 раза, послуги зв'язку – у 1-4 раза.

За експертною оцінкою обсяг послуг з туризму, наданих нерезидентам у 2006 р., зріс на 11,5% і склав 3,5 млрд. дол. США (30,9% загального експорту послуг). Майже 93% загальної кількості поїздок становили приватні поїздки, їх кількість збільшилась на 7%. Кількість ділових поїздок, навпаки, зменшилась на 7%. Найбільші витрати на території України у 2006 р. здійснювали нерезиденти з Росії (41% загального обсягу витрат на туризм), проте обсяг цих витрат скоротився порівняно з попереднім роком на 8%. Серед інших країн, громадяни яких здійснювали значні туристичні витрати в Україні - Польща (майже 16% від обсягів експорту з туризму), Білорусь (11%) та Молдова (8%).

Імпорт послуг становив 9,2 млрд. дол. США і зріс на 21,4%. За всіма видами послуг, крім державних, спостерігалось збільшення обсягів імпорту. Стрімкими темпами зростали транспортні послуги (у цілому за рік у 1,6 раза), що обумовлено збільшенням

плати за транзит. Найдинамічніше зростали обсяги витрат резидентів на послуги з перевезень автомобільним та повітряним транспортом (відповідно у 1,7 та 1,4 раза), фінансових послуг (у 1,6 раза) [3].

За експертною оцінкою обсяги витрат громадян України, що перебували за кордоном у 2006 р. залишилися майже на рівні 2005 р. і становили 2,8 млрд. дол. США. За даними Державної прикордонної служби загальна кількість резидентів, які виїжджали за кордон склала 17,4 млн осіб і зросла лише на 2%, при цьому кількість поїздок з приватними цілями збільшилась на 5,7%, з діловими, навпаки, знизилась майже на 28%. У 2006 р. резиденти України на території Росії здійснили максимальні витрати (28,3% загального обсягу витрат на подорожування), Польщі (22,7%), Угорщини (11,7%) та Туреччини (4,8%).

У 2006 р. тривала тенденція до збільшення обсягів поточних трансфертів. Позитивне сальдо балансу поточних трансфертів збільшилося на 11,5% і становило 3,2 млрд. дол. США. Основним чинником зростання було збільшення на 23,1% обсягів приватних грошових переказів, які становили 74,4% від загального обсягу отриманих трансфертів. Одночасно протягом 2006 р. сальдо фінансового рахунку (без урахування резервів) склало 3,7 млрд. дол. США у порівнянні 3,3 млрд. дол. США у 2005 році, якщо не враховувати надходження 4,8 млрд. дол. США від приватизації ВАТ «Криворіжсталі».

Визначальною особливістю фінансового рахунку в 2006 році були найвищі за останні 6 років обсяги надходжень довгострокових ресурсів (прямих іноземних інвестицій та середньо-і довгострокових не гарантованих кредитів та єврооблігацій) (рис.5).

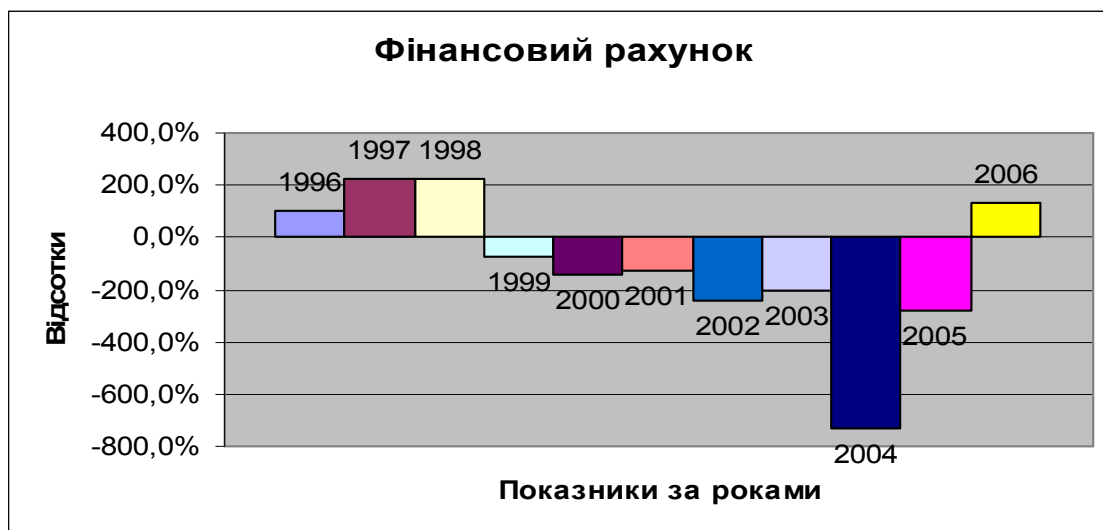

Рис. 5. Динаміка надходжень коштів в Україні

У цілому за 2006 рік чистий притік прямих іноземних інвестицій в Україну становив 5,3 млрд. дол. США, що майже вдвічі вище ніж у 2005 р. (без урахування надходжень від приватизації ВАТ «Криворіжсталь»).

Найбільш привабливими для інвесторів були такі види економічної діяльності як: фінансова діяльність - зростання інвестицій за 2006 р. склало 1,675 млрд. дол. США, а їх частка збільшилася на 5,7 відсоткових пункти; інвестиції зросли на 847 млн. дол. США, а частка у загальному обсязі інвестицій зросла на 2,9 відсоткових пункти.

Загальний обсяг накопичених прямих іноземних інвестицій в Україну за 2006 р. зріс на 32% порівняно з початком року і на 31.12.2006 року становив 22,7 млрд. дол. США; з них 21,2 млрд. дол. США – акціонерний капітал, 1.5 млрд. дол. США – кредити, надані прямими інвесторами.

У цілому за 2006 р. чисті залучення за негарантованими довгостроковими кредитами склали 5,8 млрд. дол. США, що у 1,7 раза більше, ніж за 2005 р. [4].

У III та IV кварталах 2006 року зафіксовані максимальні за попередні роки обсяги залучень (у IV кварталі вони склали 2,3 млрд. дол. США). Це відбувалось за рахунок запозичень банківського сектору, частка якого у 2006 році у загальному обсязі запозичень зросла з 22,2 % до 36,6 %.

Чисті запозичення за корпоративними, банківськими та муніципальними єврооблігаціями у 2006 р. склали 2 млрд. дол. США, що у 1,5 раза більше, ніж у 2005 р.

Значними були також запозичення Уряду України загальний обсяг залучень у 2006 р. склав 1,9 млрд. дол. США (у 2005 р. – 0,7 млрд. дол. США), з них 1,6 млрд. дол. США було залучено в IV кварталі 2006 р. Обсяги погашення ОЗДП склали 598 млн. дол. США (у 2005 р. – 627 млн. дол. США).

Суттєвий притік довгострокових фінансових ресурсів дозволив збільшити резервні активи України у 2006 р. на 2 млрд. дол. США (за 2005 р. – на 10,4 млрд. дол. США). Обсяги резервних активів на кінець грудня становили 22,3 млрд. дол. США, що дало змогу забезпечити фінансування імпорту товарів та послуг майбутнього періоду впродовж 4,4 місяців 2006 р. [10] (рис.6).

Висновки. Протягом 2001-2006 рр. сальдо поточного рахунку платіжного балансу в Україні залишилось стабільно додатним і коливалось у межах 1,4-3,2 млрд. дол. США, що становить 3-8% від ВВП.

Проте спостерігається продовження негативної тенденції переважання у структурі зовнішньої торгівлі України сировини та матеріалів із низьким ступенем обробки. Це дає підстави для висновку, що відзначене зростання обсягів експорту має ситуативний характер. Тож можна припустити, що темпи збільшення експорту товарів у майбутньому скорочуватимуться по мірі зменшення потреб світової економіки в сировинних ресурсах. Водночас ціни на них падатимуть, що і підтверджено у 2007 р.

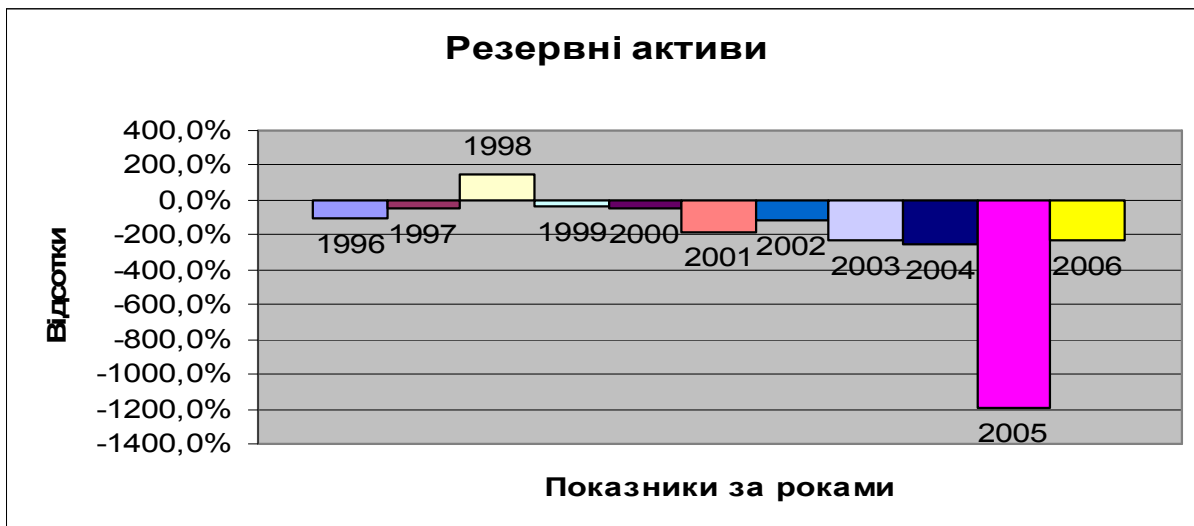

Рис. 5. Динаміка формування в Україні резервних активів

З огляду на це стратегією зовнішньої політики України має стати диверсифікація українського експорту. А вона не можлива без імпорту високотехнологічної продукції виробничого призначення, необхідної в умовах динамічного зростання економіки та проведення структурних реформ.

Україні необхідно завойовувати міжнародні ринки за умови суттєвого вдосконалення структури експорту, насичуючи його науково місткими видами товарів, розвиваючи водночас внутрішній ринок, який із часом має стати одним із головних чинників реальної стабільності економіки і національної валюти.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Платіжний баланс, іноземні інвестиції, кредитні запозичення та резервні активи України //Фінансовий ринок України. – № 5-6. – 2007.
2. Корнієнко С. Платіжний баланс України: основні тенденції та їх економічне значення //Вісник НБУ. – 2005. – №1.
3. Хоменко Т. Платіжний баланс України та його економічне значення // Банківська справа.-К.: 2006.-№4.
4. Карпінський Б. Формування збалансованості фінансових показників/ Б.Карпінський, О.Герасименко //Фінанси України.-2004.-№10.
5. Новицький В.С. Міжнародна економічна діяльність: Підручник.-К.: КНЕУ, 2003.
6. Статистичний щорічник України 2006. – К.: «Консультант», 2007.
7. Кравець В. Деякі аспекти діяльності міжнародних платіжних систем в Україні.-2007.-№5.
8. Бицька Н. Банківський капітал в економіці України. – 2006.
9. Барнюк В. Кредитування та відображення зовнішньоторговельних операцій в Україні //Фінанси України. – 2006. – №12.
10. Шелудько Н. Зовнішні запозичення банків України: тенденції, проблеми, перспективи //Економіка і прогнозування. – 2007. – №1.